

El suport a la família biològica, un factor bàsic per a la reunificació en els acolliments familiars i residencials

**Pere Amorós; M. Àngels Balsells;
Núria Fuentes-Peláez; Ainoa Mateos;
M. Cruz Molina; Anna Mundel;
Crescencia Pastor; Eduard Vaquero.**
Grup GRISIJ. Universitat de Barcelona.

L'ànlisi de la literatura permet observar com la investigació sobre la identificació de les necessitats i les capacitats parentals de les famílies en situació de vulnerabilitat amb fills i filles en el sistema de protecció, està en fase molt incipient, però apunten a què el treball i el suport socioeducatiu amb aquestes famílies és fonamental per afavorir el retorn i la reunificació. L'èxit de la reunificació està relacionat amb variables com la posada en marxa simultània del treball amb les famílies quan se'n separa un fill o filla, de la qualitat i intensitat de les visites, i dels contactes durant el temps de la mesura de protecció; i també de la qualitat i la intensitat del suport rebut.

Els sentiments que provoca en els pares la separació dels seus fills té importància no només per ells mateixos, sinó també per les seves repercussions sobre les actituds vers l'acolliment i vers els acollidors. Com indiquen Schofield et al (2000), quan els pares no accepten la separació dels seus fills i la seva anada a una altra família, és molt menys probable que siguin capaços de mantenir una bona

relació de cooperació amb la família acollidora o, fins i tot, amb el propi fill o filla en acolliment. Contràriament, (Amorós i Palacios, 2004) en la mesura en què entenen que la nova situació pot ser beneficiosa per als seus fills i que ells segueixen sent importants en la seva vida, és molt més probable que les relacions entre les dites famílies siguin agradables i més de cooperació que no d'enfrontament. Lògicament, el treball dels professionals en tots aquests aspectes és crucial, tant per explicar les raons per les quals s'ha adoptat aquesta mesura de protecció, com per permetre'ls formar-se expectatives realistes sobre el futur de les seves relacions i contacte amb els seus fills. En la mesura que s'entengui que el procés d'acolliment funciona molt millor quan es tracta de dues famílies que cooperen en benefici dels fills que tenen en comú, l'experiència d'acolliment serà millor i els contactes entre les famílies seran més positius.

La qualitat i la quantitat de les visites

El caràcter positiu que per als pares biològics tenen els contactes amb els seus fills acollits quan ha començat l'acolliment, ha estat posats de manifest per les investigacions en el sentit que els acollits que mantenen més contacte amb els pares biològics tenen més probabilitats de reunificació (Landsverk et al., 1996; Cleaver, 2000; Testa i Shook, 2002; León i Palacios, 2004). Malgrat això, hi ha diferències en la probabilitat de reunificació d'acord amb el tipus de mesura de protecció en la que es troba el menor (Berrick et al., 1994; Le Prohn, 1994; Pecora et al., 1999). Per altra banda, el grau de reunificació de famílies amb nins i nines en acolliment en família aliena és més alt que en les famílies amb nins i nines acollits en família extensa. Segons Del Valle (2010), una de les explicacions que sostenen els autors és que els pares són més reticents a col·laborar amb el retorn perquè estan satisfets amb què els seus fills estiguin amb la família. En aquest sentit, alguns autors (Testa i Shook, 2002; León i Palacios, 2004; Palacios i Jiménez, 2007; Cleaver, 2000; Landsverk et al., 1996) han evidenciat que les visites dels pares són un factor predictor de la consecució de reunificacions.

La millora de les capacitats parentals

Les investigacions nacionals i internacional de protecció de la infància i l'estudi ecològic dels factors de risc psicosocial han permès comprendre millor les causes que provoquen una situació de desprotecció: el funcionament de la família rep la influència dels seus propis recursos personals (història del desenvolupament, personalitat), de les característiques del nin o de la nina (temperament, salut, estat del desenvolupament, edat) i de les fonts d'estrés i suport contextuals (relació matrimonial, xarxa social, treball) (Belsky, 1993; Belsky i Vondra, 1989; Quinton i Rutter, 1988; Bronfenbrenner, 1986). D'altra banda, la manca de recursos externs (l'atur, un habitatge inadequat i les situacions de marginalitat) es consideren factors de risc que poden afectar la qualitat de la paternitat i de la maternitat (Elder i Caspio, 1988).

Altres autors assenyalen que la societat actual té certes característiques que fan especialment difícil l'exercici de la parentalitat positiva: diversificació de les formes familiars, desplegament de multitud d'escenaris socioculturals o augment de la complexitat de la vida quotidiana (Rodrigo, Máiquez, Martín i Burne, 2008; Máiquez, Capote, Rodrigo i Vermaes, 2000). Des d'aquest nou prisma hi ha dos

aspectes rellevants que estan patint un gir destacable: la mirada a les famílies biològiques i les metodologies d'intervenció i de suport vers elles.

Recentment, s'està passant d'una mirada a les famílies des d'una perspectiva de dèficit a una perspectiva enfocada vers les potencialitats: es tracta de no sols cercar els factors de risc que situen la família en una situació d'"incapacitat" parental, sinó de cercar també els factors de protecció que identifiquen les capacitats i punts forts que tenen la majoria d'aquests pares i d'aquestes mares (Amorós, Balsells, Fuentes-Peláez, Molina, Mateo & Pastor, 2011; Balsells, 2007). En aquest sentit, podem dir que es passa d'analitzar exclusivament la vulnerabilitat de les famílies a analitzar la seva resiliència. Entenent que la resiliència és el procés dinàmic de caràcter evolutiu que implica una adaptació positiva de l'individu malgrat l'exposició a unes situacions de risc. Els avenços en el camp de la resiliència parental i familiar indiquen quins factors i quins processos permeten que una família en situació de crisi i en un context de risc i vulnerabilitat siguin factors protectors. Les distintes investigacions demostren que les famílies són capaces de generar relacions positives generadores de resiliència.

El treball amb la família des del primer moment de la separació és una acció imprescindible si s'aposta per la reunificació: la recerca de l'acceptació de la mesura de protecció, la col·laboració de la família amb els tècnics, la implicació en la presa de decisions i l'avaluació de les famílies cercant les seves potencialitats per promoure les seves coimpetències parentals, són alguns dels aspectes recollits en les investigacions (Budd i Holdsworth, 1996; Del Valle, Bravo i López, 2009; Amorós i Palacios, 2004; Testa i Shook, 2002; Amorós, Palacios, Fuentes, Mesas i León, 2003).

Un aspecte rellevant és la metodologia d'intervenció i de suport a les famílies. Des d'aquesta nova mirada, la intervenció professional es planteja des de la preservació familiar (Tempel, 2010; Rodrigo, Martín, Cabrera i Máiquez, 2009; Rodrigo, Máiquez, Byrne, Rodríguez i Pérez, 2008) fent un enfocament positiu de la intervenció: suport a les famílies, reforç de la seva funció educadora, atendre les necessitats dels nins i de les nines, i promoure la resiliència familiar.

Concretament, en els programes d'educació parental es constata una evolució clara: en els anys setanta, la formació que es feia als pares seguia un model correctiu a partir de donar pautes educatives que s'havien d'aplicar amb els seus fills; en els anys noranta, es reformulà el paradigma correctiu per implantar un model més comunicatiu i d'intervenció entre els protagonistes de l'acció educativa: pares i fills. En aquest punt, es donava molta d'importància a crear ponts de diàleg i d'apropament entre ambdues parts. Actualment, es continua valorant la comunicació familiar però s'ha afegit una altra idea clau en la intervenció socioeducativa: la qualitat del sistema familiar com a base de tota acció, allò que predomina és crear un ambient favorable per educar els fills i les filles on l'organització s'imposi per damunt del caos (Martín-Quintana, Máiquez, Rodrigo, Byrne, Rodríguez i Rodríguez, 2009).

La intervenció dels professionals

Per poder dur a terme una bona pràctica de l'acolliment familiar i facilitar la reunificació cal considerar l'equip de professionals com aspecte clau, ja que és important que tinguin una bona formació i tinguin continuïtat amb les famílies amb les que es relacionen. En aquest sentit (Amorós i Palacios, 2004), ens assenyalen que un dels mals endèmics del sistema de protecció actuals és la indesitjable rotació de

professionals que apareixen i desapareixen, constituint una veritable amenaça a un suport de qualitat que respongui satisfactòriament a les necessitats de tots els implicats (inclosos els professionals, lògicament).

La *disponibilitat dels professionals* és un altre element de suport important. En aquest cas, es tracta de ser reactius a les necessitats de les famílies, estar disponibles per a una conversa telefònica o per a una visita no programada. Si el suport a l'acolliment té aspectes tangibles (freqüència de les visites) hi ha també components intangibles (Triseliotis et al., 2000) com el fet de prestar atenció a la forma en què els professionals es relacionen amb les famílies i els acollits. Alguns dels aspectes que més valoren tant les famílies biològiques com les d'acollida tenen a veure amb sentir-se ateses, escoltades, enteses i valorades. Allò que reclamen no és una relació burocràtica o distant. No volen control, però sí acompanyament. El tipus de relació amb els professionals dels que estam parlant té, doncs, molt a veure amb el *treball en equip* entre professionals, famílies biològiques i acollidores. Un treball en equip en el que cada un juga un rol distint i té capacitats i components diferents, però en el que el to predominant no sigui el de professionals que prescriuen i famílies i acollidors que es limiten a seguir instruccions. En la mesura en què les famílies i els acollidors tenen alguna implicació en la planificació i la presa de decisions que els afecten, en la mesura que la seva veu s'escolta quan s'ha d'orientar el cas en una o altra direcció, en la mesura en què es demana la seva opinió, en la mesura en què se'ls usa com a font d'informació quant al nin o la nina, en aquesta mesura, les famílies i els acollidors senten que estan treballant en equip i no que són un mer instrument per al sistema de protecció amb la finalitat de derivar problemes i tensions.

Una forma de reforçar la feina que fan les famílies biològiques i les d'acollida és a través dels grups d'autoajuda ja que, a través d'ells, es pot facilitar la comunicació entre iguals, es comparteixen satisfaccions i dificultats, es facilita l'aprenentatge de la resolució de problemes i es genera suport mutu. Les relacions que s'estableixen faciliten l'intercanvi d'idees que ajuden a la solució dels problemes i redueixen l'aïllament, proporcionant seguretat en les actuacions i capacitats per fer front a sentiments de cansaments, frustració o enuig. De fet, s'ha observat que les relacions que s'inicien dins el grup s'escampen enllà d'ell, creant-se un sentiment de pertinença i identitat amb el grup i el programa, la qual cosa possibilita que les famílies acollidores s'ajudin en moments de crisi.

Un nou programa de suport a les famílies biològiques

La finalitat d'aquest nou projecte del Grup d'investigació GRISIJ de la Universitat de Barcelona és elaborar un Programa de suport per a la millora i l'enfortiment de les capacitats parentals i de les relacions positives entre pares i fills, a partir de l'anàlisi de les necessitats de les famílies biològiques que tenen els seus fills i filles en acolliment familiar o residencial amb el propòsit de facilitar la reunificació familiar. Els últims estudis fets (Shaw, 2010; Wulcyn, Chen i Orlebeke, 2009; Arad-Davidson i Benbenishty, 2008; Fuentes-Peláez, Balsells, Amorós i Pastor, 2010; Pastor, Amorós, Molina i Balsells, 2008; Amorós, Fuentes, Pastor, Lozano, Comellas i Molina, 2008; Balsells, 2006, 2005) ens reafirmen en la idea que la millor manera d'afavorir la reunificació del nin o de la nina amb la seva família d'origen és dur a terme un procés d'intervenció per millorar i enfortir les capacitats parentals i evitar conductes de risc.

En el projecte *El acogimiento en familia extensa: un reto social*, (I+D: 2002-2005), plantejàvem la necessitat d'optimitzar els acolliments en família extensa. Fruit d'aquesta intervenció es detectaren les necessitats formatives dels acollidors en família extensa i s'elaborà el Programa de formació per a l'acolliment en família extensa (Amorós, Jiménez, Molina, Pastor, Cirera, Martín i altres, 2005). Posteriorment, en el projecte *Políticas de protección a la infancia: necesidades de los adolescentes acogidos y respuestas formativas* (I+D: 2005-2008), ens plantejàvem la finalitat de conèixer quines són les necessitats formatives o d'ajuda que tenen els joves acollits en família extensa i, a partir d'aquest coneixement, elaborarem un Programa de formació/ajuda per a aquests joves (Balsells, Funetes-Peláez, Mateo, Mateos i Violant, 2010). En el següent projecte, *Acogimiento familiar: análisis de los factores de resiliencia en familias acogedoras y de un nuevo modelo de intervención profesional* (I+D: 2008-2011) ens proposarem generar nous coneixements sobre les habilitats de resiliència de les famílies d'acollida per millorar precessos d'adaptació del nin i de la nina en la família i contribuir a la consolidació d'un nou model d'intervenció professional promovent la cristal·lització dels dos programes de formació elaborats en els dos primers projectes I+D (Fuentes, Amorós, Balsells i Pastor, 2010). Segons Del Valle, Bravo i López (2009) la continuïtat d'aquests treballs juntament amb l'elaboració de programes específics del grup GRISIJ han contribuït a què la pràctica de l'acolliment familiar a Espanya s'hagi acararat a "*la complexitat d'aquests processos i les dificultats inherents*" (Del Valle, Bravo i López, 2009:37).

Durant aquest procés de treball amb acollidors, adolescents en situació d'acolliment i tècnics de protecció de la infància de dotze comunitats autònomes, hem pogut constatar la necessitat de prestar més atenció a la família biològica. Igualment, les investigacions actuals (Barth, Weigensberg, Fisher, Fetrow, Green, 2008; Amorós, Balsells, Fuentes, Pastor, Molina i Mateos, 2009; Amorós, Palacios, Fuentes, Mesas, León, 2003; Balsells, 2009, 2007) remarquen que un bon acolliment a través dels contactes, les visites i el suport a la família biològica per a la millora de les capacitats parentals són els aspectes clau en la reunificació.

El fet de convertir la família biològica en el subjecte principal d'aquesta investigació amplia la repercussió dels resultats a totes aquelles mesures de protecció de la infància que comporten la separació del nucli familiar de forma temporal i amb el pronòstic de retorn del nin o de la nina a la seva família d'origen: l'acolliment familiar i l'acolliment residencial. Aquestes són les mesures de protecció en les que cal una acció socieducativa amb la família d'origen perquè puguin recuperar la tutela dels seus fills i filles. Aquesta finalitat s'emmarca en una de les línies prioritàries del Programa Marc d'I+D de la Unió Europea (*Family Life*) i en l'actual principi de "*permanency planning*" en la protecció de la infància que recomana adoptar prioritàriament mesures de tipus familiar per a tots els menors.

Referències bibliogràfiques

- Amorós, P.; Balsells, M.A.; Fuentes-Peláez, N.; Molina, C.; Mateos, A.; Pastor, C.** (2010). L'attenzione alle famiglie in situazione di vulnerabilità. *Rivista Italiana di Educazione familiare*. Núm. 2, pàgs. 37-44.
- Amorós, P.; Fuentes, N.; Pastor, C.; Lozano, P.; Comellas, M.J i Molina, M.C.** (2008): Les besoins de soutien socio-éducatif des familles dans le cadre du placement dans un milieu familial élargi, *La revue internationale de l'éducation familiale*, París, pàgs. 143-156, vol. 23.
- Amorós, P.; Jiménez, J.; Molina, M.C.; Pastor, C.; Cirera, L.; Martín, D.; y otros.** (2005): *Programa de formación para el acogimiento en familia extensa*, Ed. Fundació "La Caixa", Barcelona.
- Amorós, P.; Palacios, J.** (2004): *El acogimiento familiar*, Ed. Alianza Editorial, Madrid.
- Amorós, P.; Palacios, J.; Fuentes, N.; León, E.; Mesas, A.** (2003): *Familias canguro. Una experiencia de protección a la infancia*, Ed. Fundació 'la Caixa'. Col·lecció d'Estudis Socials, Barcelona.
- Amorós, P.; Pastor, C.; Balsells, M.A.; Fuentes, N.; Molina, C.; Mateos, A.** (2009): *Programme de formation pour familles d'accueil. Impact sur la qualité de vie des enfants et la résilience familiale*. Nader-Grosbois, N. (dir): Résilience, régulation et qualité de vie. Concepts, evaluation et intervention. *UCL Presses universitaires de Louvain*, pàgs. 187 – 193, Bèlgica.
- Arad-Davidzon, B. & Benbenishty, R.** (2008). The role of workers' attitudes and parent and child wishes in child protection workers' assessments and recommendation regarding removal and reunification. *Children and Youth Services Review*, Vol. 30 (1), 107-121.
- Balsells M.A.** (2005): Modalidades de acción socioeducativa especializada con padres en situación de riesgo social: estudio comparado entre Canadá y España, *Revista Española de Pedagogía*, Vol. 231, pàgs. 259 – 274, España.
- Balsells M.A.** (2006): *Québec y Cataluña: redes y profesionales para la acción socioeducativa con familias, infancia y adolescencia en situación de riesgo social*, *Revista Española de educación comparada*, pàgs. 365 – 388, España.
- Balsells M.A.** (2007): *Orientaciones para promover acciones socioeducativas con familias en situación de riesgo social*, *Guía para la gestión de centros educativos*, Lleida.
- Balsells, M.A.; del Arco, I. & Miñambres, A.** (2009). *La infancia en situación de riesgo social y sus familias*. Guía para el educador familiar, 1–181, España.
- Balsells, M.A.; Fuentes-Peláez, N.; Mateo, A.; Mateos, M. & Violant, V.** (2010). Innovación socioeducativa para el apoyo de adolescentes en situación de acogimiento familiar, *Educar*, 133–144, España.
- Barth, C.; Weigensberg, E.; Fisher, P.; Fetrow, B.; Greena, R.** (2008). Reentry of elementary aged children following reunification from foster care. *Children and Youth Services Review*, Vol. 30 (4), 353-364.
- Barth, R. P.; Courtney, M.; Berrick, J. D. & Albert, V.** (1994). *From child abuse to permanency planning: Child welfare services, pathways and placements*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Bellamy, J.** (2008). Behavioral problems following reunification of children in long-term foster care. *Children and Youth Services Review*, Vol. 30 (2), 216-228.
- Belsky, J.** (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental-ecological analysis. *Psychological Bulletin*, 114, 413-434.
- Belsky, J. i Vondra, J.** (1989). Lessons from child abuse: The determinants of parenting. En D. Cicchetti y V. Carson (Eds.), *Child maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (153-202). Cambridge: Cambridge University Press.
- Berrick, J.D.; Barth, R.P. & Needell, B.** (1994). A comparison of kinship foster homes and foster family homes: Implications for kinship foster care as family preservation. *Children and Youth Services Review*, Vol.16, 33-63.
- Broad, B.** (ed.) (2001). *Kinship Care: the placement choice for children and young people*. Dorset (UK): Russell House Publishing.
- Bronfenbrenner, U.** (1986). Ecology of the family as a context for human development research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Budd, K. y Holdsworth, M.** (1996). Issues in clinical assessment of minimal parenting competence. *Journal of clinical Child Psychology*, 25, 2-14.
- Cleaver, H.** (2000). *Fostering Family Contact*. London: The Stationery Office.
- Del Valle, J. F.; Bravo, A.; Lopez, M.** (2009). El acogimiento familiar en España: Implantación y retos actuales. *Papeles del Psicólogo*. Vol. 30(1), pp. 33-41.
- Del Valle, J. F.; Lopez, M.; Montserrat, C. & Bravo, A.** (2010). *El acogimiento familiar en España. Una evaluación de resultados*. Madrid: Ministerio de educación, política social y deporte.
- Elder, G. i Caspi, A.** (1988). Economic stress in lives: developmental perspectives. *Journal of Social Issues*, 44, 25-45.
- Fuentes-Peláez, N.; Amorós, P.; Balsells, M.A. & Pastor, C.** (2010): A support program addressed to youth in kinship foster care from the resilience perspective. Knorth, E.J.; Kalverboer, M.E.; Knot-Dicksheit, J. (eds.9). *Inside out. How interventions in child and family care work*. An international source book, Ed. Garant, 267-271, Antwerpen.
- Landsverk, J.; Davis, I.; Ganger, W., Newton, R. & Johnson, I.** (1996). Impact of child psychosocial functioning on reunification from out-of-home placement. *Children and Youth Services Review*, 18(4–5), 447–462.
- Le Prohn, N.S.** (1994). The role of the kinship foster parent: A comparison of the role of conceptions of relative and non-relative foster parents. *Children and Youth Service Review*, Vol.16, 65-84.
- Leon, E.; Palacios, J.** (2004). Las visitas de los padres y la reunificación familiar tras el acogimiento. *Portularia*, 4, 241-248
- Máiquez, M.L., Rodrigo, M.J., Capote, C. & Vermaes, I.** (2000). *Aprender en la vida cotidiana. Un programa experiencial para padres*, Madrid: Visor.
- Martín-Quintana, J.C.; Máiquez, M.L.; Rodrigo M.J.; Byrne, S.; Rodríguez, B.; Rodríguez, G.** (2009). Programas de Educación Parental Intervención Psicosocial, vol. 18, núm. 2, 121-133.

- Palacios, J. i Jiménez, J.** (2007). *Acogimiento familiar en Andalucía*. Sevilla: Consejería para la Igualdad y Bienestar Social. Junta de Andalucía.
- Pastor, C.; Amorós, P.; Molina, M.C.; Balsells, M.A.** (2008). Social Work Educators in kinship Foster Care. *European Journal of social education*, Vol. 14-15, 73 – 83, Suïssa.
- Pecora, P.J.; Prohn, N.S. & Nasuti, J.J.** (1999). Role perceptions of kinship and other foster parents in family foster care. A R. Hegar, M. Scannapieco, *Kinship foster care: policy, practice, and research*. New York: Oxford University Press.
- Quinton, D. y Rutter, M.** (1988). Parenting breakdown. The making and breaking of intergenerational links. England: Avebury.
- Rodrigo, M.J., Máiquez, M.L., Byrne, S., Rodríguez, B., Martín, J.C., Rodríguez, G. y Pérez, L.** (2008). *Programa Crecer Felices en Familia: programa de apoyo psicoeducativo para promover el desarrollo infantil*, Junta de Castilla y León, Valladolid.
- Rodrigo, M.J., Máiquez, M.L., Martín, J.C. & Byrne, S.** (2008). *Preservación Familiar: un enfoque positivo para la intervención con familias*, Ed. Pirámide, Madrid.
- Rodrigo, M.J.; Martín, J.C.; Cabrera, E. & Máiquez, M.L.** (2009). Competencias parentales y familias en situación de riesgo Psicosocial Revista de Intervención Psicosocial. Vol. 18. (2),113-120
- Schofield, G., Beek, M., Sargent, K. y Thoburn, J.** (2000). *Growing up in foster care*. Londres: BAAF.
- Shaw, T.V.** (2009). Reunification from foster care: Informing measures over time, School of Social Work, University of Maryland. *Children and Services Review*, Vol. 32 (4), 475-481.
- Testa, M. & Shook, K.** (2002). The gift of kinship foster care. *Children and Youth Services Review*, Vol. 4 (1-2), 79-108.
- Tempel** (2010). Challenges to the Qualitative Researcher Seeking to Study Parental Engagement in Preventive Services: A Reflective Commentary (Occasional Essay). *Families in Society*, Vol. 91(3), 321-325.
- Thornton, J.L.** (1991). Permanency planning for children in kinship foster homes. *Child Welfare*, Vol.70 (5), 593-601.
- Triseliotis, J., Borland, M. y Hill, M.** (2000). *Delivering foster care*. Londres: BAAF.
- Wulczyn, F.; Chen, L.; Orlebeke, B.** (2009): Evaluating contract agency performance in achieving reunification, *Children and Youth Services Review*, Vol. 31, Issue 5, May 2009, pàgs. 506-512.